

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ СУДУ ПРИСЯЖНИХ (НА ПРИКЛАДІ США, АНГЛІЇ, ФРАНЦІЇ ТА НІМЕЧЧИНИ)

FOREIGN EXPERIENCE OF FORMING A JURY COURT (US THE EXAMPLES OF THE USA, ENGLAND, FRANCE AND GERMANY)

Котляр Д.О., викладач кафедри управління у сфері цивільного захисту
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України

Кузнецова Л.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри історії та права
Черкаський державний технологічний університет

В статті авторами проаналізовано досвід інституту присяжних як складової демократичного правосуддя та судової системи зарубіжних країн. Досліджено переваги та недоліки запровадження інституту присяжних в країнах англосаксонської правової сім'ї та романо-германської правової сім'ї. Автори дослідили моделі суду присяжних на прикладі США та Англії (спільні та відмінні риси країн англосаксонської правової сім'ї), Німеччини та Франції – батьківщини інституту присяжних романо-германської правової сім'ї.

Процес реформування судової системи в Україні пов'язаний зі становленням суду як самостійної судової гілки влади. Справедливе судочинство та належний захист закріплених в Конституції та міжнародних документах основоположних прав і свобод людини та громадянина є можливим за умов наближеного до міжнародних стандартів процесуального законодавства. Розвиток соціально-економічних відносин держави безпосередньо залежить від людського потенціалу, саме тому вивчення зарубіжного досвіду впровадження інституту присяжних як системи захисту прав і свобод людини є надважливим завданням будь-якої соціально-правової держави.

У суду присяжних є безсумнівні переваги. До них належать наявність у сторін права на формування колегії присяжних шляхом заявлення мотивованих та немотивованих відводів, незалежність присяжних засідателів від професійного судді, який може своїм авторитетом вплинути на присяжних, і відсутність упередженості щодо підсудного, що забезпечується попереднім незнанням матеріалів справи, негативних даних щодо підсудного.

Автори піднімають питання про доцільність функціонування інституту присяжних в Україні оскільки в апеляційній інстанції справу переглядають професійні судді. За таких умов, якщо будь-яка із сторін судового провадження не згідна із вироком суду, вона має право оскаржити вирок до суду вищої інстанції. В статті зазначено, що формування та функціонування суду присяжних на загал здійснюється поетапно, насамперед потрібно розрізнити судоустрійний етап формування складу присяжних: визначення критеріїв підбору присяжних, складання та затвердження їх списків і формування складу присяжних як етап відправлення правосуддя.

Ключові слова: суд, правосуддя, присяжний, інститут присяжних, суд присяжних, романо-германська правова сім'я, англосаксонська правова сім'я, судовий прецедент.

In the article, the authors analyzed the experience of the jury institute as a component of democratic justice and the judicial system of foreign countries. The advantages and disadvantages of introducing the institution of juries in the countries of the Anglo-Saxon legal family and the Romano-Germanic legal family have been studied. The authors studied jury trial models using the example of the USA and England (common and distinctive features of the countries of the Anglo-Saxon legal family), Germany and France – the birthplace of the jury institute of the Romano-Germanic legal family.

The process of reforming the judicial system in Ukraine is connected with the establishment of the court as an independent judicial branch of government. A fair trial and proper protection of fundamental human and citizen rights and freedoms enshrined in the Constitution and international documents is possible under the conditions of procedural legislation close to international standards. The development of the socio-economic relations of the state directly depends on human potential, that is why the study of foreign experience in the implementation of the jury institute as a system of protection of human rights and freedoms is an important task of any socio-legal state.

There are undoubted advantages to a jury trial. These include the right of the parties to form a panel of jurors by declaring motivated and unmotivated objections, and the independence of jurors from a professional judge, who can influence the jury with his authority, and the absence of bias against the defendant, which is ensured by prior ignorance of the case materials, negative data about the defendant.

The authors raise the question of the expediency of the functioning of the jury institute in Ukraine, since the case is reviewed by professional judges in the appellate instance. Under such conditions, if any of the parties to the court proceedings does not agree with the court's verdict, it has the right to appeal the verdict to the court of higher instance. The article states that the formation and functioning of the jury in general is carried out in stages, first of all, it is necessary to distinguish the judicial stage of formation of the jury: determination of criteria for the selection of jurors, compilation and approval of their lists and formation of the jury as a stage of administration of justice.

Key words: court, justice, jury, jury institute, jury trial, Romano-Germanic legal family, Anglo-Saxon legal family, judicial precedent.

Постановка проблеми. В різних країнах світу народ вже досить давно бере участь у здійсненні правосуддя, чим підкреслює статус незалежної та демократичної судової гілки влади. Атрибутом будь-якої демократичної та соціально-правової держави, в тому числі і України є відповідний рівень відправлення правосуддя шляхом залучення представників народу до здійснення судочинства. Суттєві зміни, які відбулися в різних сферах діяльності нашого суспільства, обумовили необхідність проведення судової реформи, одним із важливих напрямів якої стало впровадження в Україні суду присяжних. Конституція України у ст. 124 закріплює, що для України це відносно новий інститут, а тому необхідно досліджувати міжнародну судову практику з метою усвідомлення право-

вих основ довготривалого функціонування та запозичення позитивних рис інституту присяжних.

Аналіз наукових досліджень. Проблему становлення та розвитку інституту присяжних, як складової судової гілки відобразили в наукових працях: Єрмолаєв В. В., Словська Є. І., Новиков О. В., Коротун Т. В., Берч В. В., Кобрусєва Є. А., Ткаченко М. Г., Конєва Є. М., Сердинський В. С. тощо. Не дивлячись на значну кількість праць питання інституту присяжних залишається актуальним і наразі.

Мета статті. За допомогою спеціально-юридичних методів дослідити особливості суду присяжних в провідних країнах англосаксонської та романо-германської правових сім'ях.

Виклад основного матеріалу. Дотримання принципу демократизму в процесі розгляду судової справи є невід'ємним атрибутом соціально-правової держави, де народ бере безпосередню участь у відправленні правосуддя. Залучення народу до процесу правосуддя має своє давнє коріння.

В історії цивілізації існували різні форми участі народу у відправленні правосуддя. Починаючи з колегії геліастів у Стародавній Греції, тидингів у Скандинавських країнах, обвинувального журі в Англії, «суду рівних» у Франції, шефенів у Німеччині, складалась сучасна англо-американська та франко-германська (континентальна) модель суду присяжних. Цей правовий інститут мав у кожного народу свою передісторію, особливості та етапи еволюції [1, с. 28].

Запровадження інституту суду присяжних у низці європейських держав відбулася протягом кінця XVIII – початку XIX ст. Першою державою, що після революції створила у 1791 році інститут присяжних, стала Франція. Держава сформувала нову континентальну модель судового розгляду кримінальних справ професійним суддею за участю присяжних, завданням яких було вирішення питання про вину чи невинуватість підсудного, і за правління Наполеона регламентувала новації Кримінально-процесуального кодексу 1808 року [2, с. 74].

У світі склалися дві основні моделі суду присяжних – англо-американська та континентальна. Англо-американська модель передбачена законодавством США, Канади, Великої Британії, Іспанії. Для цієї моделі характерним є розмежування компетенції між колегією присяжних і професійним суддею, а саме присяжні виносять своє рішення з приводу винуватості особи, якщо присяжні визнають особу винною, то професійний суддя сам визначає міру покарання; ухвалення присяжними вердикту, який, як правило, є невмотивованим (за винятком Іспанії), можливість скасування вердикту, як правило, лише за наявності істотних порушень процесуального законодавства [3, с. 726].

Англосаксонська модель передбачає, що суд у відсутність судді самостійно виносить вердикт про винуватість або невинуватість підсудного, які є для судді обов'язковими.

Характерними ознаками англо-американської моделі суду присяжних є розмежування компетенції між колегією присяжних і професійним суддею; ухвалення присяжними вердикту, який, як правило, є невмотивованим (за винятком Іспанії, відповідно до законодавства якої присяжні мають вмотивувати свій вердикт незалежно від того, чи є він виправдувальним або обвинувальним); можливість скасування вердикту, як правило, лише за наявності істотних порушень процесуального законодавства. У цій моделі вердиктом вважають самостійне рішення колегії присяжних, яке прийнято без участі професійних суддів, що виражає їх згоду (або незгоду) з обвинувальним актом. Тобто для англо-американської моделі характерним є те, що присяжні дають відповідь на питання щодо доведеності вини підсудного у вчиненні правопорушення. Якщо на це питання присяжні дадуть позитивну відповідь, то, ґрунтуючись на цій підставі, професійний суддя визначає обвинуваченому конкретний вид покарання та вирішує інші питання, що потребують спеціальних знань у галузі права. Саме така функціональна наповненість компетенції присяжних створює передумови для віднесення їх до «суддів факту», тоді як професійний суддя є суддею права [4, с. 133].

Федеральний закон Сполучених Штатів Америки встановлює процедуру

добору членів журі щодо певних категорій справ із різних соціальних верств населення, які проживають у місцевості, де відбувається судовий процес. Одночасно законодавство США визначає обмеження щодо кандидатів для участі у журі. Такими кандидатами можуть бути

громадяни США, які досягли 18 років мешкають у відповідному районі протягом не менше одного року, володіють навичками читання, письма та розуміння англійської мови, не мають ні психічних, ні фізичних вад, не були обвинуваченими у справах або не були засуджені на строк більше одного року, не віднесені до категорії осіб, які можуть розголошувати конфіденційну інформацію судового характеру і можуть виконувати обов'язки судового журі. У списки присяжних не включаються військовослужбовці, пожежники, посадові особи законодавчих, виконавчих та судових органів [5, 45].

У США кожен федеральний територіальний суд має свій порядок залучення присяжних. Основою для набору кандидатів є дані перепису населення, списки виборців цієї території чи платників податків, інформація з довідників про жителів міста, телефонні довідники. У кожному штаті є посада судового чиновника, який складає загальний список громадян. Ця ж особа комплектує список кандидатів для кожного конкретного процесу з урахуванням того, щоб склад присяжних було представлено всіма можливими верствами населення [6].

Конституція Сполучених Штатів гарантує участь присяжних у всіх кримінальних справах. Верховний суд декларує таку преференцію як «основоположний в американській системі правосуддя» та найважливіший елемент шостої та сьомої поправок до основного закону, які стосуються права на суд присяжних відповідно у кримінальних та цивільних справах. То ж ця інституція сформована з громадян, обраних сторонами у справі, є невід'ємною частиною судової системи. Під час судового розгляду присяжні встановлюють факти по справі та визначають, чи свідчать вони на користь певної сторони [3, 727].

Для громадян США бути присяжним це почесний обов'язок, ті, кого обрали присяжними у справі, розпочинають нове життя – після складення присяги вони повинні обмежити спілкування зі знайомими, щоб не створити хибного уявлення про обставини справи, звести до мінімуму читання газет, перегляд телепередач, не користуватись інтернетом. Порушення цих правил може призвести до недотримання права особи на справедливий суд. Як наслідок – кримінальна відповідальність, до якої може бути притягнуто присяжного.

Перші присяжні в Англії виступали свідками, надаючи певну інформацію про вчинені злочини та правопорушення, але поступово присяжні почали виконувати роль судді у цивільних і кримінальних спорах. Деяко пізніше вони отримали інші функції, вже переходячи від звітування про події, свідками яких вони стали або про які вони знали заздалегідь, до обговорення доказів, наданих сторонами, що беруть участь у справі. Поступово стало зрозуміло: для того, аби присяжний приймав самостійне й неупереджене рішення, він повинен знати якомога менше фактів по справі до початку розгляду справи по суті у суді [6].

Наразі в Англії питання, що стосуються діяльності суду з участю присяжних, регулюються переважно Законом «Про присяжних» 1974 р. з наступними поправками, змінами та доповненнями. Формування початкового списку присяжних доручається спеціальному судовому чиновнику, який призначається лордом-канцлером. Цей чиновник складає список, куди включаються особи, які підпадають під відповідні вимоги закону. Це повинні бути особи, які перебувають у виборчому реєстрі, постійно проживають на території Англії та Уельсу принаймні протягом 5 років після того, як їм виповнилося 13 років, не молодше 18 років і не старше 75 років, вони не повинні страждати на психічні розладами та бути відстороненими від залучення до виконання обов'язків присяжних. У законі також перераховуються особи, які не можуть виконувати роль присяжних. Так, не можуть бути присяжними протягом 10-річного строку особи, щодо яких набрав чинності вирок про позбавлення їх волі на строк

менш ніж 5 років, застосовано взяття під варту, а також особи, умовно засуджені, або засуджені до виконання громадських робіт. Довічно дискваліфіковані особи, засуджені до довічного позбавлення волі, позбавлення волі понад 5 років, засуджені до ув'язнення для забезпечення громадської безпеки. Крім того, особи, які не здатні ефективно виконувати поставлену перед ними функцію в ролі присяжного засідателя, а саме: погано володіють англійською мовою або мають фізичні проблеми, можуть бути звільнені суддею [7, с. 23].

Особливістю континентальної моделі є те, що для розгляду справ створюється єдина колегія з числа професійних суддів та представників народу, які спільно вирішують питання щодо винуватості чи невинуватості підсудного (питання факту), а також стосовно кваліфікації злочину і покарання підсудного. Така модель поширена у Франції, Німеччині, Австрії, Данії, Італії.

Характерною рисою французького суду присяжних є те, що прийнятий у 1958 р. КПК Франції остаточно відмовився від інституту самостійного журі присяжних, лише формально залишивши в законі термін «присяжні». Стаття 356 КПК Франції передбачає: «Суд і журі радяться, а потім голосують за допомогою подачі бюлетенів». У разі позитивної відповіді щодо питання про винуватість суд невідкладно обговорює міру покарання. Заслугою Франції є те, що поєднання англосаксонських і французьких правових звичаїв сприяло розвитку журі з наступним утворенням дворівневої структури суду присяжних – професійні судді та представники громадськості.

Відповідно до Кримінально-процесуального кодексу Франції статус журі присяжних прирівнюється до статусу професійних суддів. Це означає, що журі присяжних разом із суддями приймає судові рішення в нарадчій кімнаті. Журі присяжних вирішує питання не лише вини особи, але й призначення покарання. Присяжні є активними учасниками судового процесу, вони мають право задавати питання опосередковано – через головуючого. Основні обов'язки присяжних – здійснювати правосуддя відповідно до внутрішнього переконання та берегти таємницю нарадчої кімнати. Правосуддя судом присяжних здійснюється як в першій інстанції, так і в апеляційній. Стаття 296 Кримінально-процесуального кодексу Франції передбачає журі присяжних у кількості шести осіб, якщо справа розглядається в першій інстанції, та дев'яти – якщо в апеляційній. До внесення змін до Кодексу Законом № 2011-939 від 10 серпня 2011 року членів журі в судах присяжних було більше: дев'ять в першій інстанції та двадцять в апеляційній [8, с. 170].

Суд присяжних у Німеччині розпочав своє функціонування у 1848 році. Поряд з цим, з 1924 року його було дещо

модернізовано у суд шефенів, котрий складався із трьох суддів, котрі займаються здійсненням судочинства на професійній основі, а також шести шефенів. З 1975 року кількість осіб, котрі входять до суду шефенів, та не є професійними суддями, становить дві особи. У Німеччині діє так званий інститут шефенів, котрі будучи представниками народу, залучаються до розгляду справи у судовому засіданні. До таких осіб пред'являється ряд вимог, серед яких: громадянство; вік від 25 до 70 років; проживання на території відповідного муніципалітету; дієздатність. Не можуть здійснювати безпосереднє народовладдя шляхом відправлення правосуддя особи, котрі «порушували принципи людяності правової держави, особи, засуджені до позбавлення волі на строк понад 6 місяців, а також особи, які були вже шефенами два терміни поспіль, чий термін повноважень ще триває на момент складання списку кандидатів у шеффени. При відборі шеффенів необхідно дотримуватися принципу рівності чоловіка і жінки» [9, с. 234].

Для Німеччини характерною є розгляд кримінальних справ колегією за участі одного професійного судді та 2-х засідателів (непрофесійних суддів – Lay Assessors). У деяких дуже серйозних справах, наприклад, справах, пов'язаних зі смертю жертви, суд складається з трьох професійних суддів і двох народних засідателів. Усі важливі процесуальні питання під час судового розгляду вирішує весь суд, судді та засідателі, а не лише головуючий суддя. Протягом усього процесу прийняття рішень засідателі мають такі ж права, як і професійні судді. Для вирішення процесуальних питань необхідна лише проста більшість голосів, засідателі не можуть переважати своїх колег-суддів. Це ще більше стосується рішень щодо вироку та покарання, де необхідна більшість у дві третини голосів. Таким чином, непрофесійні судді можуть запобігти винесенню будь-якого рішення на шкоду або на користь обвинуваченого [10]. Засідателі обираються через процес подання пропозицій та відбору, в якому домінують місцеві парламенти та місцеві органи влади. Ці органи складають список потенційних засідателів, який складається з вдвічі більшої кількості засідателів, ніж фактична потреба. Потім комісія, що складається з одного професійного судді, одного адміністративного працівника та десяти довірених осіб, призначених державною адміністрацією, обирає засідателів зі списку. Засідателі призначаються до різних судів шляхом випадкового відбору строком на 12 днів [10].

Висновок. Не зважаючи на те, що інститут присяжних вже функціонує в українському судочинстві законодавець має ретельно переглянути його модель та відпрацювати механізм наближення його до світових стандартів запроваджених країнами з розвинутою демократичною судовою системою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єрмолаєв В. В. Суд присяжних в Україні: історико-правові аспекти (до 150-річчя судової реформи 1864 р.). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 2 (77). С. 27-41.
2. Словська Є. І. Суд присяжних: становлення і функціонування (зарубіжних досвід). *Право і суспільство*. 2015. № 5-2. С. 72-77.
3. Новиков О. В., Коротун Т. В. Англо-американська модель суду присяжних для України. Досвід США для України. *Молодий вчений*. 2018. № 4(2). С. 726-729.
4. Солодков А. А. Сучасні світові моделі суду присяжних. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2014. № 10-2 том 2. С. 133-138.
5. Берч В. В. Особливості нормативно-правового регулювання інституту присяжних: досвід США та Великобританії. *Успіхи і досягнення у науці*. 2024. № 3(3). Том 2. С. 42-49.
6. Кобрусєва Є. А., Ткаченко М. Г. Світові моделі функціонування інституту присяжних у кримінальному процесі зарубіжних країн та України у контексті зарубіжного досвіду. URL: http://www.lsej.org.ua/11_2021/177.pdf
7. Конєва Є. М. Становлення суду присяжних у правовій системі Англії. *Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню юриста. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2022. 300 с.
8. Сердинський В. С. Особливості здійснення правосуддя судом присяжних у Французькій Республіці. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2016. № 20. С. 169-172.
9. Берч В. В. Вирішення справ судом присяжних у Німеччині. The 12 th International scientific and practical conference "Scientific progress: innovations, achievements and prospects" (August 21-23, 2023) MDPC Publishing, Munich, Germany. 2023. 254 p.
10. Research study –jury trials, plea bargaining, and restorative justice –International experience and recommendations for VietNam, 2023. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-02/Jury%20Trial_ENG_FINAL.pdf